

тролейбусних і автобусних маршрутів; інформація про видавництва та пресу, що видається у місті. Є також довідка про те, як навести контакт з різними туристами у Львові. Вся інформація передана емоційною лексикою, дуже образно, з гумором. У путівниках по Львову рідко згадуються наукові здобутки міста. А тут – популярні розповіді про наукові досягнення львів'ян переплітаються з цікавими свідченнями сучасників про великих вчених. Наприклад, розповідь про відкриття Стефана Банаха переплітається зі спогадами його сучасників: як одягався, яке враження справляв на знайомих і т.п.

“І побачиш місто Лева” – видання, яке може бути цікавим для читачів з різним рівнем освіти. Безумовно, цей твір потрібно донести до широкого українського загалу. Він може стати хорошим прикладом для наслідування сучасним видавцям путівників. Адже путівник – книга, як правило, для відпочиваючих. А таке видання робить відпочинок набагато цікавішим, кориснішим, приємнішим.

І нарешті, найцікавіше з новітніх видань – путівник *“Львів”*, виданий у 1999 р. на честь зустрічі президентів європейських країн. Побудований за маршрутним принципом, він є найдокладнішим, найбільш інформаційно та ілюстративно насиченим (1000 ілюстрацій та 17 картосхем) з усіх путівників по місту. Створений на зразок класичного “бедекера”, цей путівник може сміливо конкурувати з будь-яким закордонним виданням.

Зроблений нами короткий огляд розвитку краєзнавчої літератури про Львів переконливо свідчить: у минулому вийшло чимало хороших, корисних книг, які, безсумнівно, можуть бути прикладом для наслідування. Це насамперед видання А. Шнайдера, М. Орловича, І. Крип'якевича, Г. Островського, Р. Липки, які вартувало б перевидати й сьогодні. Особливо важливо це не стільки для широкого загалу, як для видавців краєзнавчої літератури, – адже там є чого навчитися. Сучасним видавцям також необхідно чітко визначати читачькі аудиторії цього виду книг, аби забезпечити потреби кожної з них. До речі, краєзнавчої літератури про Львів для дітей взагалі не існує, і навіть не планується її створення. А любов до рідного краю слід прищеплювати з дитинства.

І ще один важливий момент. З кожним роком збільшується кількість туристів, – зростає, отже, і попит на путівники. А це не лише реклама і пропаганда міста, але й реальні гроші для видавництва. Уперше з'явившись у XIX ст., путівник все більше утверджується у своїх правах, викликаючи зацікавлення і читачів, і авторів, і видавців. Можна без сумніву сказати, що сьогодні це найпопулярніше видання краєзнавчої літератури, яке не втрапить своєї значущості і надалі.

УДК 002.2+371.3

УКРАЇНСЬКИЙ БУКВАР XVIII СТОЛІТТЯ: ТРАДИЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ

О.З. Клименко

Коротко характеризуються особливості букварів, що функціонували в різних регіонах України у другій половині XVIII ст.

Кратко характеризуются особенности букварей, которые функционировали в разных регионах Украины во второй половине XVIII в.

Питання освоєння бібліотечного букварного фонду відкрило нові можливості у відстеженні історичних, політичних та економічних тенденцій, що спричинилися до формування нових поглядів на становлення сучасної букварної традиції та підручникотворення в цілому.

Перший друкований буквар Ів. Федорова (Львів, 1574) наслідувався багатьма книговидавцями з незначними змінами та доповненнями протягом багатьох десятиріч [6]. Приватні, монастирські та братські друкарні Львова, Києва, Вільно і Могильова для потреб власних шкіл видавали підручники для початкового навчання грамоти й орієнтувалися на це видання. У наступні роки буквар зазнає змін, хоча й міцно стоїть на традиціях минулого. Назва

його є розгорнутою і говорить про призначення підручника. Деякі тематичні розділи розширюються, з'являються нові, тобто протягом XVII ст. друкований буквар продовжує розвиватись як комплексний вид навчальної книги [7].

Не зважаючи на важкі умови, що виникли з часу заснування Святійшого Синоду та зумовили контроль над церковним і культурним життям України, шкільництво і, відповідно, видання книжок стрімко продовжувало свій розвиток [8]. Однак наступ на українське друковане слово, започаткований у середині XVIII ст., складні політичні умови негативно вплинули на поширення освіти серед простого населення: різко зменшилися мережа шкіл і кількість надрукованих україномовних підручників.

У 1765 р. побачив світ **“Букварь или Начальное оученіе хотящимъ оучитися книгъ писмены славенскими”** [4] – типове видання Чернігівського монастиря. Перший розділ його, тобто букварна частина, побудований цілком традиційно. Наступні розділи розширені за рахунок матеріалів для читання, складаються в основному з молитов. Це й зумовило в порівнянні з попередніми виданнями значний осяг – 56 сторінок. Закінчується буквар філософським висловом **“По сіхъ і прочія да разумеется”**, який наче засвідчує надію автора на те, що учні в майбутньому звернуться до читання **“Часословів”**, **“Псалтирів”** і т.п. видань.

Букваротворча діяльність Києво-Печерської Лаври, започаткована в середині XVII ст., розвивалася далі. **“Букварь или Начальное оученіе хотящимъ оучитися книгъ писмены славенскими”** 1791 р. [3] – видання, що заслуговує на особливу увагу: воно неодноразово перевидавалося протягом наступних років практично без змін. Це є приклад видань кириличного друку того часу, що увібрав у себе досягнення кращих друкарів. На 6–9-й сторінках підручника вміщено традиційний розділ, що готував учнів до читання церковних книг **“Слози имени по азбуцъ подъ титлами”**. Тут слова розташовані в алфавітному порядку під кожною буквою (А.Аггач, Арханггель і т.д.); такий спосіб розміщення використовувався в українських букварях аж до кінця XIX ст. На 10–52-й сторінках – тексти для читання, які складають молитви, псалми, заповіді Божі, чесноти, служби Божі. На останній сторінці під відбивкою дано кириличні позначення цифр без будь-яких пояснень. У букварі використано виливні прикраси, лінійки та шрифти двох розмірів.

Варті уваги **“Букварь для оученія юношества чтению”** [1] та його перероблене й доповнене видання [2]. Майже всі букварі до середини XIX ст. друкувалися церковно-слов'янською мовою, а це видання лише частково містить її, переважно надруковане шрифтом цивільного друку. Аналізуючи художньо-поліграфічне оформлення та зміст, можна зробити висновок, що це передрук одного із Санкт-Петербурзьких букварів XVIII ст.

Відкриває підручник **“Азбука гражданская”** (під великими буквами розташовані малі, що не характерно для українських видань, в яких окремо вміщені великі і малі букви алфавіту). На наступній (4-й) сторінці під відбивкою маємо назви букв – поруч великої і малої (Азь Аа, Буки Бб і т.д.), що також не властиво для українських букварів, в яких назви букв подавалися після вивчення всього алфавіту. На відміну від подібних українських букварів видання гарно прикрашене різного роду відбивками, лініями, орнаментами.

Післябукварна частина – розділ **“Гражданское начальное учение”**. Зміст його навчає дітей послужі та релігійності, повазі до старших, працелюбству. Тексти надруковані з поділом на склади. Далі, на 19–30-й сторінках, – вислови без поділу на склади (пронумеровані посередині рядка, всього 93), їх не виявлено в жодному з вивчених видань. Зміст їхнього завдання виражає вислів №1 **“Всякое дитя родится не ученымъ. Долгъ родитѣлей есть, дать дѣтѣмъ умъ”**, а також вірш **“Науке юношей питають, отраду старымъ подають ...”**, після якого під відбивкою дано арабські, римські та кириличні позначення цифр. Наприкінці видання надруковано **“Словарь”**, в якому міститься близько чотирьохсот слів (паралельно двома мовами). Це видання відрізняється від попереднього тим, що взагалі не має текстів для читання кирилицею.

Західноукраїнська букварна традиція представлена Віденським букварем 1777 р. [5]. З впевненістю можна сказати, що укладачі цього підручника були добре ознайомлені з виданнями, автори яких орієнтувалися на перший український друкований буквар. Послідовність подачі навчального матеріалу та зміст матеріалів для читання традиційні.

Слов'янська частина букваря закінчується кириличним позначенням цифр. Сторінки 36–43 являють собою німецький буквар, що завершується таблицею множення на німецькій мові.

Загалом посібник для початкового навчання грамоті зазнає змін під впливом російських видань у зв'язку з політичною ситуацією: змінюються кількість матеріалів для читання, їх зміст та жанрові особливості; у підручнику, крім кириличного позначення цифр, з'являються арабські та римські, друкується таблиця множення; значно збільшується обсяг і поліпшується художньо-поліграфічне виконання.

1. Букварь для обучения юношества чтению въ Бердичевѣ, въ Типографіи Отцовъ Кармелѣтовъ Босыхъ. 1792 года. 2. Букварь для обучения юношества чтению по Россійски и по Польски. Въ Бердичевѣ, ивъ Типографіи Отцовъ Кармелѣтовъ Босыхъ. 1797 года. 3. Букварь или Начальное оученіе, хотящимъ оучитися книгъ писмены славенскими, напечатася во стой Кіево-Печерской Лауре. 1791 р. 4. Букварь или Начальное оученіе, хотящимъ оучитися книгъ писмены славенскими, напечатася въ Черниговской Типографіи Обітели стой Троицко-Ілїинской. 1765 р. 5. Букварь или Начальное оученіе хотящимъ оучитися книгъ писмены славено-сербскими напечатася въ Царствующимъ Градѣ Вієнѣ, въ Цесаро-Кралеvской Типографіи Їосифа Курцбека. 1777 р. 6. Ісвевич Я.Д. Приемники первопечатника. М., 1981. 7. Мечковская Н.Б. Общеобразовательный характер азбук и букварей в восточнославянской традиции XVI-XVII вв.: Сб. ст. Проблемы школьного учебника. Вып. 19. М., 1991. 8. Семчишин М. Тисяча років української культури: Історичний огляд культурного процесу. 2-е вид., фототипне. К., 1993.

УДК 766: 655.539

ГАЗЕТНИЙ ДИЗАЙН У ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ КРИМУ ХІХ СТОЛІТТЯ

І.О. Кузнецова

Досліджується художнє оформлення періодичної преси кримського регіону в ХІХ ст. Відмічається цікавий зв'язок дизайну преси ХІХ ст. з дизайном сучасних газет Криму.

Исследуется художественное оформление периодической печати крымского региона в ХІХ в. Отмечается интересная связь дизайна печати ХІХ в. с дизайном современных газет Крыма.

У "Бібліографіи русской періодической печати" [2], зазначається, що у 1703 р. першими з'явилися в Москві "Вѣдомости о военныхъ и иныхъ дѣлахъ". У 1786 р. у Ярославлі побачив світ перший провінційний журнал "Уединенный пошехонецъ". У 1811 р. виходять "Казанськія извѣстія" як газета політико-навчально-літературна, а пізніше – газети в Астрахані й Харкові, за №4036 "Губернскія вѣдомости, высочайше утв. 27 окт. 1830 г.". Спочатку газета виходила в шести губерніях: Астраханській, Казанській, Київській, Нижегородській, Слободсько-Українській та Ярославській. За №10304 з'явився указ "О повсемѣстномъ изданіи губ. и обл. вѣдомостей съ 1837 года".

У 1838 р. за №418 вийшли "Таврическія губернскія вѣдомости". На рис. 1 подано перший варіант компоновки "Таврическіх губернскіх вѣдомостей" (1842 р.). Газету випускали у Сімферополі, спочатку щотижня, з 1866 р. двічі на тиждень, а з 1884 р. тричі, з 1889 р. знову щотижня. Перші два десятиліття формат газети був незмінним. Модульна сітка змінювалася тільки в метриці (рис. 2). У кінці ХІХ ст. формат паперу змінився (збільшився вдвоє). Квадратна форма була перетворена у вертикальну прямокутну, тобто наблизилася до сучасного оформлення великого формату [4]. Модульна сітка, залишаючи вертикальну компоновку, збільшилася від двох до п'яти стовпців. На рис. 3 зображено ту ж газету 1876 та 1890 років видання. Оскільки губернські відомості виходили як офіційний урядовий орган, то тематика публікацій була регламентована. Дозволялося друкувати урядові постанови, оголошення для загального відому, різні новини. Це впливало на вибір типу шрифту і декору.